

Şənə MƏMMƏDOVA

Ü.Hacıbəyli adına BMA-nın doktorantı
Elmi rəhbər: sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru,
professor Gülzar Mahmudova

AMK-nın müəllimi

Ünvan: Bakı şəhəri, Yasamal rayonu, Ə.Ələkbərov 7

E-mail: pikkolo.velizade@mail.ru

VASİF ALLAHVERDİYEVİN MAHNI YARADICILIĞININ BƏZİ QURULUŞ XÜSUSİYYƏTLƏRİNƏ DAİR

***Xülasə:** Məqalədə müasir Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin nümayəndələrindən biri, xalq artisti Vasif Allahverdiyevin mahnı yaradıcılığı təhlil olunub. Bəstəkar səs və kamera orkestri üçün çoxsaylı mahnı nümunələri yazmışdır. Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılıq irsində xüsusi yer tutan mahnı janrına bəstəkar özünəməxsus şəkildə yanaşaraq, fərdi üslubunu yaratmağa nail olmuşdur. Məqalədə Azərbaycan bəstəkarlıq məktəbinin nümayəndələrinin yaradıcılığında vokal musiqinin keçdiyi inkişaf yoluna nəzər salınmış, bu kontekstdə Vasif Allahverdiyevin mahnıları araşdırılmışdır.*

***Açar sözlər:** xalq musiqisi, vokal janr, Vasif Allahverdiyev, mahnılar, üslub xüsusiyyətləri, obraz aləmi*

Dərin və mənalı inkişaf yoluna XX əsrin əvvəllərində qədəm qoyan professional Azərbaycan musiqi mədəniyyəti tez bir zamanda Avropa musiqi irsinin əsrlər boyu əldə etdiyi nailiyyətlərini uğurla özündə “cəmləşdirə” bildi. Şərq və Qərb musiqi ənənələrinin üzvi qovuşması XX əsr Azərbaycan musiqisinin inkişafını müəyyənləşdirən əsas istiqamətlərdən biri kimi qiymətləndirilir. Bu məsələ Üzeyir bəydən sonra milli bəstəkarlıq məktəbinin nümayəndələrinin yaradıcılığında fərdi, özünəməxsus yanaşma ilə öz əksini tapmışdır. Avropa musiqisində bərqərar olmuş ənənəvi janrların Azərbaycan xalq musiqisi ilə yaxınlaşması fərdi, özünəməxsus üslubun, yeni janrların yaranmasına zəmin yaradır. Beləliklə, Azərbaycan musiqi mədəniyyəti irsinə simfonik, xor, kamera-instrumental, vokal və başqa janrlar kimi sanballı nümunələr daxil edilir. Vokal musiqi janrlarının ən geniş qolu mahnı və romanslar Ü.Hacıbəyli başda olmaqla, M.Maqomayev, A.Zeynallı, Q.Qarayev, Niyazi, F.Əmirov, S.Rüstəmov, S.Hacıbəyov, C.Cahangirov, T.Quliyev, R.Hacıyev və bəstəkarlıq məktəbinin digər görkəmli nümayəndələrinin yaradıcılığında mədəniyyət salnaməsinin ayrılmaz hissəsinə çevrilib və bir sıra Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılıq irsinin aparıcı qolunu təşkil edir. Bu

məqamda bir nüansı qeyd etmək lazımdır ki, istər vokal, istərsə də instrumental janrda yazılmış kiçik həcmli əsərlər hər bir bəstəkarın yaradıcılığında mərhələli rolu ilə yanaşı, həm də müəyyən mənada yaradıcılıq laboratoriyası və iri həcmli əsərlərə keçid rolu oynamışdır.

Öz başlanğıcını şifahi ənənəli professional janr olan muğamlardan götürən milli mahnı və romanslar onun ifadəli obrazlılıq, melodik və konstruktiv into-nasiyalı tərəflərini, sərbəst improvizəli və dəqiq metroritmik hissələrin səciyyəvi cəhətlərini özündə daşıyırdı. Tədricən bu istiqamətin öz daxili inkişafı nəticəsində janr müxtəlifliyi - sadədən mürəkkəbə doğru bölünür. Beləliklə, xalq mahnılarından müəllif mahnıları (kütləvi və lirik mahnılar), mahnı-romans və müstəqil romans kimi janrların müəyyənləşməsi baş verir [1, s.7].

Geniş kütlə auditoriyasına ən yaxın janr kütləvi mahnılardır. Bu mahnılara mövzu müxtəlifliyi xasdır. Kütləvi mahnıların ilk nümunələri 20-30-cu illərdə meydana gəlmişdir. Ü.Hacıbəylinin yaradıcılığında “Qara gözlər”, “Komsomolçu qız”, “Süvari mahnısı”, “Kolxoz çöllərində”, “Mazut”, Müslüm Maqomayevin “Neft”, “Tarla”, “Bahar” kimi nümunələr bu dövrdə yazılıb. 40-cı illərdə mahnıların məzmun və obraz dairəsi genişlənir, qəhrəmani-vətənpərvərlik mövzusunda yazılmış mahnılar çoxluq təşkil edir. Ü.Hacıbəylinin “Döyüşçülər marşı”, “Vətən ordusu”, “Çağırış”, “Cəbhəyə”, “Şəfqət bacısı”, “Ananın oğluna nəsihəti”, C.Cahangirovun “416-cı diviziya”, S.Ələsgərovun “Gözlə məni”, “Gözləyirəm sevgilim”, T.Quliyevin “Döyüşçülər marşı” və başqa mahnılar bu dövrün yaradıcılıq məhsuludur. Lirik mahnılar da mahnı janrının çox istifadə olunan növlərindəndir. İnsanın daxili aləminin ən xəfif, həssas duyğularını, düşüncə və həyəcanını özündə əks etdirən lirik mahnılar Niyazi, F.Əmirov, S.Rüstəmov, C.Cahangirov, V.Adıgözəlov, T.Quliyev, R.Hacıyev və digər Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığında parlaq, mükəmməl nümunələrlə musiqi tarixinə daxil olmuşdur.

20-ci illərin sonu 30-cu illərin əvvəllərinə romans janrı Asəf Zeynallının yaradıcılığında ilk klassik nümunə kimi Azərbaycan musiqi tarixinə yazılır. Məhz A.Zeynallının kamera-vokal əsərlərinin təzahüründə romans professional Azərbaycan musiqi mədəniyyəti sistemində digər janrlar kimi sərbəst və bərabər hüquq əldə edir.

XX əsrin II yarısında Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin bəstəkarlar nəslinin yaradıcılığında vokal musiqi çiçəklənmə dövrünü yaşayır. F.Əmirov, C.Cahangirov, S.Rüstəmov, T.Quliyev, Z.Bağırov, S.Ələsgərov, R.Hacıyev, Ə.Abbasov, Q.Hüseynli, A.Rzayeva, Ş.Axundova, R.Mirişli və digər bəstəkarların yaradıcılığında mahnı janrı özünün istər kütləvi, istər lirik janr istiqamətlərində inkişaf edir. Hər bir bəstəkar bu janra fərdi şəkildə yanaşaraq özünəməxsus üslub xüsusiyyətləri əldə edir. Bu dövrün görkəmli mahnı ustalarından olan T.Quliyev yaradıcılığında kütləvi mahnıların üslub xüsusiyyətlərini milli xalq musiqisinin ənənəvi və səciyyəvi cəhətləri ilə birləşdirmişdir. Bəstəkar mahnı janrına estrada və caz musiqisinin xüsusiyyətlərini daxil edərək yeni istiqamətlərə yol açmışdır.

Ümumiyyətlə, qeyd etmək lazımdır ki, bəstəkar yaradıcılığında müxtəlif xasiyyətli və formalı mahnıların təqdim olunması ilə yanaşı, eyni zamanda fortepiano-nun müşayiəti və səs üçün, xalq çalğı alətləri orkestrinin müşayiəti və səs üçün, estrada orkestrinin müşayiəti və səs üçün, müxtəlif ansambların müşayiəti və səs üçün çoxlu sayda mahnılar yazılmışdır.

Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin inkişaf mərhələsinin çağdaş dövründə də müasir Azərbaycan bəstəkarları yaradıcılıqlarında mahnı, romans janrından yan keçməmişlər. Dövrümüzün məhsuldar bəstəkarlarından sayılan, müasir Azərbaycan bəstəkarlıq məktəbinin tanınmış nümayəndələrindən biri, yaradıcılıq portfoliosu zəngin və çoxşaxəli olan xalq artisti Vasif Allahverdiyevin vokal musiqi nümunələri olduqca rəngarəng, parlaq əhval-ruhiyyə daşıyır və müxtəlifliyi, bənzərsizliyi ilə seçilir. Onun mahnıları dəfələrlə konsert salonlarında ifa olunmuş, ifaçıların tez-tez müraciət etdiyi əsərlər sırasındadır. Bəstəkarın vokal lirikası öz-özlüyündə müəyyən mərhələlərə bölünür və ümumi özəlliyi odur ki, o mahnılarının böyük qismini səs və fortepiano-nun müşayiəti üçün deyil, məhz səs və kamera orkestri üçün yazıb. V.Allahverdiyevin vokal yaradıcılığının melodik dilinə lirik ifadəlilik xasdır. Nəqlətmə, düşüncə dolu, sual xarakterli intonasional monoloq səciyyəsi alaraq verilən obrazın daxili aləmi, yaşantıları, düşüncələrinin ifadəsi kimi təqdim olunur. Bir nüansı da qeyd etməliyik ki, V.Allahverdiyev silsilə mahnılardan imtina edərək, müxtəlif mövzulara əsaslanan, lirik xəttin müxtəlif cəhətlərini özündə əks etdirən nümunələr yaratmışdır. Bəstəkarın mahnı yaradıcılığının əsas özünəməxsus cəhətləri onun melodik üslubu ilə bağlıdır. Burada hər mahnının fərdi xarakterində xalq intonasionaları ilə sıx bağlılığı müşahidə olunur. Mahnılar zəngin və ifadəli melodik xətti ilə seçilir. Vasif Allahverdiyevin vokal yaradıcılığı araşdırılmamış mövzudur. Məqalədə bəstəkarın 5 mahnı nümunəsinin təhlili verilib. Bu nümunələr onun yaradıcılıq fəaliyyətinin müxtəlif dövrlərində (2000-2015-ci illər) yazılmışdır.

“O yollar” mahnısı səs və kamera orkestri üçün yazılıb. Lirik əhval-ruhiyyəli mahnının poetik mətni Maya Heydərqızına məxsusdur. Şeirdə keçmişinə, yaşadıqlarına və nakam qalan arzularına dönüb baxan bir insanın bütün həyatına şahidlik edən, onun dərd ortağı olmuş yollara müraciəti - monoloqu verilib:

Hanı mənə baxan yollar?
Ürəyimi yaxan yollar,
Qəmli-qəmli axan yollar,
O yollarda gözüm qaldı.
Alovlanmış közüm qaldı,
O yollarda gözüm qaldı,
Külə dönmüş közüm qaldı.

Bəstəkar şeirin poetik məzmunundakı müraciət-sual intonasionalını, lirik və kədərli abı-havasını musiqidə uğurla əks etdirir.

“O yollar” mahnısı “H” mayəli şur məqamına əsaslanır. Əsər reprizi genişlənmiş, sadə ikihissəli formada yazılıb. Bəstəkar mahnıda ənənəvi bənd-nəqərat formasından imtina edir. Kamera orkestrinin ifasında girişlə başlayır. Giriş hər biri dörd xanədən ibarət iki cümləli, kvadrat quruluşlu sadə dövrüdür. Hər cümlə iki dəfə təkrar olunur. Birinci cümlə iki eyni ibarənin təkrarından, ikinci cümlə isə iki müxtəlif ibarətdən təşkil edilib. Girişin pilləvari, stabil melodik inkişafı burada da davam edir. Cümlələr arasında müraciət, sual-cavab intonasiyaları duyulur. İkinci cümlə iki müxtəlif ibarətdən təşkil olunub.

Nümunə №1

The musical score for 'Nümunə №1' consists of five staves. The top staff is for Flute I (Flüti I), the second for Flute II (Flüti II), the third for Violin (Viole), the fourth for Cello (Selli), and the fifth for Bass (Bassi). The key signature has one sharp (F#). The time signature is 4/4. The score includes various musical notations such as notes, rests, and dynamic markings like 'mf' (mezzo-forte) and 'f' (forte). There are also performance instructions like 'div. unis.' (divisi, unison) and 'arco' (arco). The score is divided into measures by vertical bar lines.

İkinci hissənin birinci cümləsi yeni musiqi fikridir. Mahnının emosional kulminasiyası bu hissəyə təsadüf edir. Əsərin “zili” burada səslənir. Bəstəkar mahnı boyu təkrar quruluşlu motivlərdən istifadə edir. Bu cəhət onun xalq mahnı yaradıcılığı ilə bağlılığından qaynaqlanır. Mahnının reprizi genişlənmişdir. Birinci hissənin ikinci cümləsində “hanı mənə baxan yollar?” intonasiyası, yəni birinci hissədə səslənən ibarətdən istifadə olunur.

Əsərdə orkestr müşayiət funksiyasından daha geniş əhəmiyyətli olub, mahnıya xüsusi rəng qatır. Ənənəvi kamera orkestrinə fleyta, klarnet və fortepianonu daxil edən bəstəkar bu tərkibin ifasında hər təkrar quruluşlu motivin, cümlənin sonuna imitasiyalı “sonluq” əlavə edir. Fleyta və klarnetin ifasındakı bu bağlayıcı “sonluq” təkrar quruluşları arasında sanki əlaqə rolunu oynayır. Mahnının ikinci hissəsinin birinci cümləsi zildə kulminasiyanı daha emosional səsləndirmək üçün melodiya bütün orkestrin ifasında paralel olaraq səslənir. Kulminasiya xarakterli zildən sonra orkestrin emosional ifası sanki “sönür” və sonluğa hazırlayır.

Beləliklə, “O yollar” mahnısının forma sxemi aşağıda verilir:

Sxem №1

Giriş I hissə II hissə

$8x+8x$ $8x + 8x$ $8x + 12x$

$4x+4x$ $4x+4x$ $4x+4x$ $8x+4x$

“Gözləyəcəyəm səni” – lirik mahnı janrındadır. M. Heydərqızının sözlərinə yazılıb. Mahnının maraqlı süjet xətti var. Burada bir aşiqin ona həmdəm olan, onu başa düşən sevgili yarından ayrı düşməsi və bu intizara son qoyaraq, yarını səbirsizliklə gözləməsi təsvir edilir.

Əsər fleyta, qoboy, klarnet, simlilərdən ibarət kamera orkestri və səs üçün yazılıb. “C” mayəli bayatı-şiraz məqamına əsaslanır. Reprizli, sadə ikihissəli formanı özündə ehtiva edən mahnı dörd xanədən ibarət kiçik, yığcam girişlə başlayır. Burada təkrar quruluşlu iki motiv növbələşir. Bu növbələşmə həm ölçüdə ($4/3-4/2-4/3-4/2$), həm orkestrin ifasında (simlilər, ağac nəfəs alətləri və fortepiano-nun “dəyişməsi”), həm də ritmik quruluşun dəyişilməsində özünü göstərir. Qeyd etmək lazımdır ki, sadalanan hər üç cəhət bütün əsər boyu müşahidə olunacaq. Bu motivin əsər boyu orkestrin ifasında bir neçə dəfə cüzi dəyişiklərlə əsərə rondovari xarakter verir. Beləliklə, giriş burada müqəddimə rolundan kənara çıxaraq, daha geniş mənə daşıyır.

Nümunə №2

The image displays a musical score for the piece "Gözləyəcəyəm səni". The score is written for five staves: Flute, Oboe, Alto (B), Piano, and Canto. The key signature is one flat (B-flat), and the time signature is 3/4. The Flute, Oboe, and Piano parts feature a melodic line with various dynamics (mf, f) and articulations (accents, slurs). The Alto (B) part provides a harmonic accompaniment. The Canto part is a vocal line that follows the melodic contour of the instrumental parts. The score is divided into two main sections, I and II, with a repeat sign at the beginning of section II.

The image shows a musical score for five instruments: Violini I, Violini II, Viola, Cello, and Contrabass. The tempo is marked 'Moderato'. The score is in 3/4 time. It shows a 3-measure phrase. The first measure has a '1' in a box above the Violini I staff. The instruments play a melodic line with trills and accents. Dynamic markings include 'mf' and 'pizze'.

Birinci hissə iki cümlədən ibarət sadə, kvadrat quruluşlu dövrüdür. Hər cümlə öz daxilində iki ibarəyə bölünür və sual-cavab intonasiasını daşıyır. Melodik xətt sekunda intervallı pilləvari yuxarı doğru hərəkətlə inkişaf edir.

Mahnının emosional kulminasiyası əsərin ikinci hissəsinin birinci bölməsində verilir. Əsərin mülayim axımlı melodik xətti sanki “ləngidilmiş”, daha sakit səslənir. Burada ölçü (2/4), temp (*Meno mosso*), faktura dəyişilir. Orkestr müşayiəti daha intensiv səciyyə alır.

Reprizdə birinci hissənin ikinci cümləsi keçir. Genişlənmiş reprizdir. Bəstəkar bu genişlənmədə girişin musiqi materialında səslənən motivləri bölərək ayrı-ayrılıqda təqdim edir. Mahnının təhlil sxemi aşağıda təsvir olunub:

Sxem №2

Giriş	I hissə	II hissə
4x	12x	12x
	12x	22x

Vasif Allahverdiyevin vokal yaradıcılığının növbəti nümunəsi **“Bəlkə görüşdük”** mahnısı səs və kamera orkestri üçün yazılıb. Məhəbbət mövzusunda, dinamik əhvali-ruhiyyəli, Allegro tempində, 3/4 ölçüdə yazılmış oynaq mahnıdır. Sözləri Telman Biləsuvarlıya məxsusdur. Poetik mətnə tale yolları ayrılan iki aşiqin ömrün son çağında olsa belə “bəlkə görüşdük” ümidilə qovuşmaq arzuları təsvir olunub. Əsər boyu 2/4-3/4 ölçülərinin növbələşməsi beş çərək hesabını özünəməxsus şəkildə əldə etmiş olur. Qeyd etmək lazımdır ki, bu ritmik quruluş özünəməxsus ölçü növü olaraq eyni zamanda, sinkopa ritmindən qaynaqlanan xüsusiyyət mahnıya şıltaq əhval-ruhiyyə qatır.

Nümunə №3

The image displays a musical score for a piece titled "Nümunə №3". The score is written for a full orchestra and includes parts for Flute, Alto (B), Piano, Canto, Violini I, Violini II, Viola, Cello, and Double Bass. The key signature is B-flat major (two flats) and the time signature is 2/4. The tempo is marked "Allegro". The score is divided into measures, with dynamics such as *f* (forte) and *ff* (fortissimo) indicated. The Canto part is currently silent. The Violini I and II parts feature a melodic line with many slurs and accents. The Viola part has a section marked "(unis.)". The Cello part has a section marked "(arco)". The Double Bass part has a section marked "(arco)".

Əsərə şərti olaraq variantlı bənd-nəqərat forması kimi baxmaq olar: A, C – bənd, B – nəqərat (A-B-A-C-B). O, mətn və musiqinin mükəmməl vəhdətini əsas tutaraq və arasıkəsilməz, fasiləsiz inkişafli quruluşa nail olur.

“Bəlkə görüşdük” mahnısı girişlə başlayır. Müqəddimənin mövzusu bəndin aparıcı melodiyasına əsaslanır. “C” mayəli bayatı-şiraz məqamına əsaslanan giriş fasiləsiz, bir nəfəsə, axıcı səslənən bir cümlədən ibarətdir (8 xanə). Aşağı hərəkətli oynaq, dinamik mövzu müşayiət fakturasını hazırlayır. Oynaq, nikbin, şən əhval-ruhiyyə, axımlı melodik xətt, intensiv müşayiət bütün əsər boyu dəyişməz harmonik fon yaradır.

A – bənd bir-birinə intonasiya baxımından yaxın olan, sadə, kvadrat quruluşlu iki cümləli dövrüdür. Ölçü növbələşməsi burada intensivləşərək, hətta xanə-xanə dəyişir. Akkord müşayiətinin orkestrə paylaşımı simlilərin daha çox funksionallığını, nəfəs alətlərin isə imitasiyalı gəzişmələrini öz üzərinə götürür.

Mahnıda B – nəqərat girişin mövzusu olub, özündə eyni zamanda refren xüsusiyyətlərini daşıyır. Sual-cavab intonasiyalı cümlə iki dəfə dəyişilmədən tək-

rar olunur. Mövzu fleytanın ifasında unison səslənir. Orkestr partiyasında sinkopa ritminin istifadəsindən dolayı əsərin qıvraq, oynaq əhvali-ruhiyyəsi saxlanılır.

Daha sonra yenidən A – bənd təqdim olunur. Lakin bəndin emosional ab-havasını daha da qabartmaq üçün giriş mövzusu verilir. Bu mövzu əsasında qurulmuş orkestrin mövzusu həm də bənd-nəqərat arasında sanki keçid rolunu oynayır. Bəndin yalnız poetik mətni dəyişilmiş şəkildə təqdim olunur.

Fleyta və klarnetin ifasında bir xanəlik qammavari yuxarı hərəkətli kiçik keçiddən sonra yeni C bəndi başlayır. Bu hissə eyni zamanda özünəməxsus orta bölmə xarakterli olub, əsərin bədii və emosional kulminasiyasıdır. Dinamikanın kəskin artımı, tonal dəyişimi (Es-dur) müşahidə olunur. İki cümlədən ibarətdir. Nəfəsli solistlərin ifasında kiçik gəzişmə xarakterli keçiddən sonra bu cümlə təkrarlanır. Yenidən zilə qalxan keçid verilir. Cavab intonasiyası ilə səciyyələnən ikinci cümlədəki kiçik “reçitativ” muğam gəzişməsini xatırladır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, əsərin məqam əsası şurda idisə, bu hissə Bayatı Qacar muğamının “Çoban Bayatı” şöbəsinin xüsusiyyətlərini özündə daşıyır. Cümlənin sonunda not uzunluqları sayəsində əmələ gələn “fermato” durğunluq ab-havası gətirir. Bu sakit sonluqdan sonra fasiləsiz, “attaca” şəklində yenidən şən, dinamik nəqərat (B) olduğu kimi iki dəfə səslənir.

Sonda “bəlkə görüşdük” intonasiyalı motivindən ibarət kiçik koda verilir. Bu intonasiya təkrar səslənərək, sanki təsdiq xarakteri daşıyır. Sonda orkestr partiyasında səslənən akkord “bəlkə görüşdük” intonasiyasından irəli gələn ümidin sanki bir əksidir.

Göründüyü kimi, mahnı janr xüsusiyyətlərini özündə əks etdirən bu əsərdə eyni zamanda bir neçə ənənəvi klassik quruluşların təsiri duyulur. Məsələn, hansısa mənada burada mürəkkəb üçhissəli formanın xüsusiyyətlərini görə bilərik: A-B-A formanın birinci hissəsi, C mərkəzi epizod – orta hissə, B repriz kimi qəbul edilə bilər. Təbii ki, bu bölgü şərtidir.

Beləliklə, aşağıda “Bəlkə görüşdük” mahnısının sxemi təqdim olunur:

Sxem №3

Giriş A (Bənd) B(nəqərat) A(giriş-bənd) C(bənd) B(nəqərat) koda
8x 8x+8x 8x+8x (8x) + 8x+8x 10x+8x 8x+8x 6x

“**Hara gedirsən**” səs və kamera orkestri üçün yazılıb. Poetik mətnin müəllifi anonimdir. Lirik mövzulu mahnının ədəbi mətnində ayrılıq acısını “dadmış” bir kəsin sevgilisinə çarəsizcə “hara gedirsən?” deyə müraciəti mahnının da melodik xəttində aparıcı intonasiya kimi səslənir:

Xatirə tək yaddaşımda qala-qala
Yurd salmışan ürəyimdə qala-qala
Bu dünyada mənə məndən ala-ala
Hara gedirsən, hara?

Mahnıda musiqi ilə mətn vəhdət təşkil edir. Əsər emosional ruhuna görə dinləyicidə sanki hansısa operadan bir qəhrəmanın lirik ariyası təəssüratını yaradır. Axımlı, geniş nəfəsli melodik xətt, kədərli, düşüncə xarakterli monoloqu bütün əsər boyu davam edir. Orta bölmədən sonra yenidən birinci hissədən cümlə səslənir, daha sonradan yenidən əsərin kulminasiyası - ikinci hissəyə qayıdış əsərin quruluşunu 3-5 hissəli edir (A-B-A-B-A).

Mahnı orkestr partiyasında 8 xanəlik girişlə başlayır. Kiçik orkestr mövzusu tematik cəhətdən mahnının əsas melodiyasına müşayiət edəcək fonu yaradır. II violin partiyasında sinkopa ritmli monoton ifa mahnıya soyuq gərginlik gətirir. Bu intonasiya ritmik ostinato ilə yanaşı mövzuya səsaltı elementləri ilə durğun atmosfer yaradaraq mahnının həzin, lirik, kədərli obrazlar aləmini açmağa imkan verir.

Nümunə №4

The musical score is for five instruments: Violini I, Violini II, Viole, Violoncelli, and Contrabassi. It is written in 2/4 time with a key signature of two flats (B-flat and E-flat). The score consists of five staves. Violini I and Violini II have treble clefs, while Viole, Violoncelli, and Contrabassi have bass clefs. The Viole staff includes a 'div.' (divisi) marking. Dynamics include *ff* (fortissimo) and *mf* (mezzo-forte). Articulation marks such as accents and slurs are present throughout the score.

Əsərin birinci hissəsini sual-cavab xarakterli iki cümlənin təkrarı ilə ifa olunan sadə dövr kimi dəyərləndirmək olar. Birinci cümlə iki eyni ibarətin təkrarına əsaslanır. İkinci cümlə ona cavab mahiyyəti kəsb edərək genişlənmiş şəkildə verilir ($8x+12x$). Bu hissə bir-birindən yaranan üç intonasiyadan ibarətdir. Hər bir cümlənin təkrarları mətnin ümumi ab-havasını yaratmağa kömək edir. Bu zaman həm ostinatlı quruluş xüsusiyyəti, həm də sual intonasiya tərzli tədricən ahəstə inkişaf edərək mahnının mərkəzi bölməsinə - kulminasiyaya gətirib çıxarır. Kulminasiya - “zil” - orta bölmə rolundadır. Bir növ fəryadı, etirazı ehtiva edir. Əsərin “zili” orta bölmədə iki cümləli period ilə ifadə olunur.

Orkestr dinamikasında da sıçrayış baş verir. Zidd intonasiya kiçik süjet xəttinə uyğun təkrarlıq tələb edir. Bu baxımdan da reprizin statik quruluşunu ha-

zırlayır. Repriz özünəməxsus əvvəle qayıdır, qısaldılmış şəkildə təqdim olunur. Birinci hissənin bir cümləsi ixtisar edilib. Orkestr partiyasında da “sönmə” sanki əsərin sonluğunu hazırlayır. Əsər mahnının əsas özəyini təşkil edən “hara gedirsən?” sual intonasiyası ilə tamamlanır.

“Azərbaycanım” mahnısı kütləvi mahnı janrında yazılıb və vətənpərvərlik hisslərini aşılayır. Sözləri M.Heydərqızına məxsusdur. Şeir Odlar yurdu Azərbaycana bağlılıq, heyranlıq, Vətəndən ilhamlanaraq yaşayıb yaratmaq eşqi, ulu torpağa sevgi hissləri ilə aşılanıb. Poetik mətn mahnının geniş nəfəsli melodiyası ilə mükəmməl tandem təşkil edir. Mahnı səs və kamera orkestri üçün yazılıb. Bəstəkar vokal yaradıcılığında ənənəvi orkestr tərkibinə milli xalq çalğı aləti olan zurnanı daxil edir. Mahnının zəngin orkestr boyası, yallı ritmikası, himnvariliyi onun janr xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirir. Orkestr tuttisinin daimiliyi mahnıya möhtəşəmlik verir. Fortepianonun partiyası ümumiləşdirici orkestr fakturasının klavirdə təcəssümüdür. Eyni zamanda konsert ifası zamanı orkestr tərkibinə milli zərb alətləri (nağara) də əlavə edilmişdir. Bu həm əsərə əzəmət, həmçinin arxaik obrazlılıq gətirir. Səslənmədə polifonik kontrapunktdan istifadə edən bəstəkar ziddiyyətli polifonik qarşıdurmanı yaradır.

Mahnının quruluş prinsipləri haqqında danışarkən qeyd etmək lazımdır ki, bu nümunədə də bəstəkar yenidən bənd-nəqərat ardıcılığını ənənəvi üçhissəliliklə birləşdirmiş və təkrarlığa əsaslanan cümlələrin vəhdəti ilə forma yaratmışdır. Beləliklə, əsər mürəkkəb üçhissəli formanı özündə ehtiva edir.

Mahnı sadə, kvadrat quruluşlu iki cümlədən ibarət olan dövrə əsaslanıb orkestr müqəddiməsi ilə başlayır (8+8). “H” mayəli şur məqamına əsaslanır. Girişin tematik əsası mahnının mövzularından götürülüb. Birinci cümlədə yalnız simli alətlərin ifasında iki ibarədən təşkil olunmuş melodiya verilir. Kiçik qammavari keçiddən sonra ikinci cümlə səslənir. Bu dəfə orkestr partiyası tutti səslənmə ilə ifadə olunur. Zurnanın əhəmiyyətli rolunu vurğulayaraq bütün orkestr səslənməsini “üstələdiyini” qeyd etmək lazımdır.

Mahnının birinci hissəsi reprizsiz sadə ikihissəli formada yazılıb. Birinci hissədə sual-cavab intonasiyalarını özündə əks etdirən iki cümlə verilir. Birinci cümlə təsdiq intonasiyalı iki eyni ibarədən təşkil olunub. İkinci cümlə də iki təkrar ibarəlidir və intonasiya baxımından birincini davam etdirir. Reprizdə girişin melodik materialı səslənir. Bu zaman əsərin melodik xəttində emosional inkişaf müşahidə olunur. Mövzu fleyta və klarnetin ifasında da unison səslənir. Daha sonra orkestr partiyasının girişi yenidən keçir.

Orta hissə - özünəməxsus kulminasiya, Şur Şahnaz şöbəsində mahnının “zili”dir. Kvadrat quruluşlu sadə period formasındadır. Yenidən təkrar quruluşlu mövzu tematik dəyişmələrlə verilir. Bu hissənin daha bir xarakterik cəhəti vokal-orkestr partiyasının “deyişməsi”dir.

Repriz qısaldılmışdır və tamamlayıcı xüsusiyyət daşıyır. Burada birinci hissənin iki cümləsi səslənir. Birinci hissənin aparıcı motivi bir növ təsdiqləyici

intonasiya xarakterli olub, giriş mövzusunun motivi ilə eyni olan üçüncü cümləyə keçir və dinamik sonluğa gətirib çıxardır. Mahnının kodası orta hissənin mövzusunə əsaslanır və daha qətiyyətli səslənir. Əsər ifaçıların tam kadansı uzadaraq ifası fonunda orkestr ifasında girişin qısa motivinin (Sənsən ana yurdum, Azərbaycanım!) səslənməsi ilə təntənəli şəkildə sona çatır.

Nümunə №5

The image shows a musical score for the song "Azərbaycanım". It includes staves for Canto (Vocal), Violini I, Violini II, Violo (Violoncello), Konçelli (Double Bass), and Trabassi (Tuba). The vocal line has the lyrics "A - zər - bay - ca - nım". The orchestral accompaniment features various dynamics such as *ff* (fortissimo) and *sf* (sforzando), and includes markings for *V* (Violoncello) and *s* (sforzando).

“Azərbaycanım” mahnısının forma sxemi aşağıdakı şəkildədir:

Sxem №4

Giriş I hissə Orta hissə Repriz Koda
 $8x+8x$ $8x+8x+8x$ $8x+8x$ $8x+8x$ $7x$

Nəticədə, apardığımız təhlili nəzərə alaraq ümumi fikirlərə gəlmək olar. İlk olaraq qeyd etmək lazımdır ki, V. Allahverdiyevin yaradıcılığında mahnı və romans janrı öz daxilində müəyyən mərhələlərə bölünür. Bəstəkarın romansları səs və fortepiano üçün, elegiya səs və kamera orkestri üçün, mahnılar isə səs və kamera orkestri üçün yazılıb. Bir nüansı qeyd etmək lazımdır ki, V. Allahverdiyev də mahnı və romans janrlarını digər bəstəkarlar kimi sanki yaradıcılıq “laboratoriyasına” çevirir, kiçik həcmli quruluşu genişləndirərək iri həcmli formalar üçün zəmin yaradır. Bununla da o, gələcəkdə simfonik, kamera və kamera instrumental əsərlərindəki inkişafı sanki kiçik həcmli janrlarda məşq etdirir.

Mahnı xalqa yaxın bir janr kimi V. Allahverdiyevin yaradıcılığında mühüm yer tutur. O, həm xalqdan qaynaqlanan, həm də ona qaytarılan bir janrdır. Mətn mahnını əsasını təşkil edən önəmli cəhətlərdəndir. Bəstəkar musiqini yazdıqca

sanki onun poetik mətnində gizlənən səsləri üzə çıxarır. Bu baxımdan, V.Allahverdiyevin vokal yaradıcılığının araşdırılmasına müxtəlif prizmalardan yanaşarkən ilk növbədə unutmamalıyıq ki, mahnı sözlərin musiqisidir. Bu nümunələrin formasını müəyyənləşdirdikdə sərbəstlilik, təkrarlılıq, rəçitativ xüsusiyyətlərini, klassik forma çərçivəsindən bəzən kənara çıxmalar, xalq mahnılarından qaynaqlanan cəhətlər müşahidə olunur. Bəstəkar rəçitativin istifadəsi zamanı bədii mətndəki poetik sərbəstliyi uğurla musiqi vəznində təsvir etməyə nail olur. Mahnıları səs və kamera orkestri üçün yazarkən bir neçə nəfəs alətindən - fleyta və klarnet və s. istifadə etməsi təsadüfi deyil. Bu alətlər bəstəkar üçün vokal partiya ilə səsləşmə, həmahənglik yaratmaq, imitasiya təşkil etmək üçün köməkçi vasitədir.

V.Allahverdiyevin vokal yaradıcılığının araşdırılmasına iki fərqli təhlil prizmasından yanaşmaq olar: ənənəvi Şərq xalq mahnı yaradıcılığı və Qərb ənənəvi forma quruluş baxımından. Onun bütün əsərlərini araşdırarkən önəmli bir nüansı hər dəfə xüsusilə vurğulamaq lazımdır ki, bəstəkar xalq musiqisi, muğam sənətinə mükəmməl bələddir və yaradıcılığının dərin kökləri xalq musiqi ənənələrindən qaynaqlanır. Xalq musiqisi üçün səciyyəvi olan melodik inkişaf, məqam əsası, metro-ritmik xüsusiyyətlər Vəlif müəllimin vokal yaradıcılığında müxtəlif kontekstlərdə özünü büruzə verir. Vokal nümunələrin bir çoxunda əsərin kulminasiya anı - “zil”i nəqəratə və ya orta bölməyə təsadüf edir. Bu da xalq mahnı yaradıcılığından irəli gələn cəhətdir. Həmçinin, ənənəvi xalq musiqisinə xas olan xüsusiyyətlər mahnıların musiqi quruluşundakı təkrarlılıq və variantlı inkişaf tərzini, melodiyanın məqamın istinad pillələri ətrafında gəzişməsi hesabına qurulması onun vokal yaradıcılığında müşahidə edilir. Bəstəkar bəzi mahnılarda muğam tərzli qısa melodiyları, sərbəst inkişafli rəçitativ parçaları, improvizələri ustalıqla təqdim edir.

Qərb musiqi ənənəsi ilə bağlılığın ilkin təzahürü quruluş struktur baxımından özünü büruzə verir. Ümumiyyətlə, kökü Ü.Hacıbəyliyə gələn, onun yaradıcılığı dühasını təşkil edən Qərb musiqi dili imkan vasitələri ilə milli musiqini birlikdə təzahür etmək prinsipinə əsaslanaraq, V.Allahverdiyev də bəstəkarın yolunun davamçısı kimi həmin prizmadan çıxış edir. Bu nümunələri araşdırarkən ənənəvi olaraq təkrarlılıq, variantlılıq, improvizə xüsusiyyətlərini muğamlarla, xalq mahnı janrları ilə əlaqələndirməyə çalışdıq. Təhlil olunan əsərlərin bütün struktur xüsusiyyətləri Qərb musiqi ənənələrinin quruluşuna xas olan musiqi forması - mahnı janrı ilə üzvi bağlılığı vardır. Çünki, istər Qərb, istərsə də Şərq ənənəsinə bağlılıq olsa belə ümumi yanaşma zamanı mahnı yaradıcılığının üzərində bu iki istiqamət sanki üzvi şəkildə birləşdirilir.

V.Allahverdiyevin mahnı yaradıcılığının maraqlı tərəflərindən biri əsərlərin orkestr boyasının olduqca parlaq, rəngarəng təqdim olunmasıdır. Bəstəkar mahnıların bir çoxunda sərbəst muğam improvizələrini xatırladan melodik parçaları fleyta alətinin partiyasına daxil etməklə milli xalq boyalarını yaradır, bununla da Şərq və Qərbin əlaqəsini mükəmməl təqdim etmiş olur. Həmçinin, bəzi əsərlərin-

də zərb alətlərindən istifadə etməklə obraz aləminə Şərq ruhunu, onun yaradıcılığına xas türkçülük məfkurəsini daxil edir. Beləliklə, sadalanan nümunələrlə yuxarıda qeyd etdiyimiz fikri bir daha təsdiq etmiş oluruq.

ƏDƏBİYYAT:

1. Гусейнова Т. М. Азербайджанская камерная вокальная музыка. Б.: Орхан, 2005, 137 с.
2. Гусейнова Т. М. Камерно-вокальные циклы в азербайджанской музыке. Б.: Ширваннешр, 2005, 192 с.
3. Эфендиева И.М. Азербайджанская советская песня. Б.: 1983. 150с.
4. Bəstəkarın şəxsi arxivi
5. Mahmudova C.E. Azərbaycan bəstəkar mahnılarında poeziya ilə musiqi. B.: Mars Print, 2009, 253 s.
6. Vasif Allahverdiyev - O yollar. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=-VGkF96wEWM>
7. Vasif Allahverdiyev – Azərbaycanım.
URL: <https://www.youtube.com/watch?v=d2Op04Dhjq5>
8. Vasif Allahverdiyev - Hara gedirsən?
URL: <https://www.youtube.com/watch?v=MPoD026lbeo>
9. Vasif Allahverdiyev - Bəlkə görüşdük.
URL: https://www.youtube.com/watch?v=_LjAdUTT0sU
10. Vasif Allahverdiyev - Gözləyəcəm səni.
URL: <https://www.youtube.com/watch?v=zWC8q59mQx4>

Шана МАМЕДОВА

Докторант БМА
им. У. Гаджибейли

О НЕКОТОРЫХ ОСОБЕННОСТЯХ СТРОЕНИЯ ПЕСЕН В ВОКАЛЬНОМ ТВОРЧЕСТВЕ ВАСИФА АЛЛАХВЕРДИЕВА

Резюме: В статье анализируется творчество народного артиста Васифа Аллахвердиева, представителя современной азербайджанской композиторской школы. Композитором написано множество прекрасных песен для голоса с различными составами оркестров. Композитор сумел создать свой стиль, уникальным образом подойдя к песенному жанру, занимающему особое место в творческом наследии азербайджанских композиторов. В данной статье прослеживается путь развития вокальной музыки в творчестве азербайджанских композиторов и в этом контексте рассматриваются песни Васифа Аллахвердиева.

Ключевые слова: Васиф Аллахвердиев, народная музыка, песни, особенности стиля, образность, стиль

Shana MAMMADOVA

PhD Student of Uzeyir Hajibeyli BMA,
Senior Lecturer of ANC

ON SOME FEATURES OF THE STRUCTURE OF SONGS IN THE VOCAL WORKS OF VASIF ALLAKHVERDIEV

Summary: *The article analyzes the creative output of People's Artist Vasif Allahverdiyev, a representative of modern Azerbaijani composition school. The composer has written numerous nice songs for voice with various kinds of orchestra. The composer managed to create his own style by approaching in a unique way the song genre, which has a special place in the creative heritage of Azerbaijani composers. This article analyzes the development of vocal music in the works of the representatives of the Azerbaijani school of composition and examines the songs of Vasif Allahverdiyev in this context.*

Keywords: *Vasif Allahverdiyev, folk music, songs, features of style, imagery, style*

Rəyçilər: sənətşünaslıq üzrə elmlər doktoru, professor Gülzar Mahmudova;
sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, professor Akif Quliyev